

Төрөбаева Д.К., Сеитова Г.Т.

КЫРГЫЗСТАНДА МЕДАЙЫМДАРДЫ ДАЯРДОО ЖАНА АЛАРДЫН КЕСИПТИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ

Төрөбаева Д.К., Сеитова Г.Т.

ПОДГОТОВКА МЕДСЕСТЕР И ФОРМИРОВАНИЕ ИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В КЫРГЫЗСТАНЕ

D.K. Torobaeva, G.T. Seitova

NURSE TRAINING AND THE FORMATION OF THEIR PROFESSIONAL COMPETENCES IN KYRGYZSTAN

УДК: 614.25:373.9

Бул макалада компетенттүү медайымдардын коомдогу орду жана өнүгүү тарыхы жөнүндө сөз болот. Кыргызстанда элге медициналык кызмат көрсөтүүнү уюштуруу өзүнүн узак тарыхына ээ. Аны элдик медицинанын тарыхы жана илимий медицинанын өнүгүш тарыхы деп экиге бөлүп кароо туура болот. Алгач кыргыз элинде элдик андан соң илимий медицина өнүккөн. Медайымдык иш Кыргызстанда 1928-жылдан бери өнүгүү жолунда. Бүгүнкү күндө медайымдардын коомдо ээлеген орду чоң. Медицина тармагын медайымдарсыз элестетүүгө болбойт.

Негизги сөздөр: компетенттүү, жугушсуздандыруу, тамырчы, бакишы, Бүбү ана, эмчи-домчу, дарымчы-куучу.

В этой статье говорится об общественной роли компетентных медсестер и его история развития. В Кыргызстане организация медицинского обслуживания людей имеет длинную историю. Правильнее будет делить эту историю на две части: история народной медицины и история развития научной медицины. В Кыргызстане медсестринский работа развивается в 1928 году. В настоящее время роль медицинских сестер в обществе имеет свое место и без них нельзя представить медицину.

Ключевые слова: компетентный, дезинфекция, пульсовик, шаман, повитуха, знахарка, прогоняющий.

This article deals with the role of the competitive nurses in society and their developing way. As we know the health service developed in Kyrgyzstan. There are two ways of health service: the traditional me divine and scientific medicine. First of all lets say about the traditional medicine of Kyrgyz people. Because Kyrgyz people used traditional medicine in their early liege. There is a great role of the nurses in our days. We can not imagine medicine without nurses.

Key words: competency, disinfection, pulsonic, shaman, midwife, sorceress, away.

Кыргыздардын элдик медицинасы көп кырдуу, көп сырдуу жана өтө бай (көп түрдүү) болуп, жалпы эле чыгыш элдеринин байыркы тибет, кытай, түштүк-сибирь жана Орто Азия элдеринин элдик медицинасы менен тыгыз байланышта өнүгүп олтурган. Элдик дарыгерлер табияттагы дары чөптөрдү, жаныбарлардын организмнен алынуучу дарыларды, ар кандай минералдарды ж.б. колдонуп дарылоо жүргүзүшкөн. Кыргыз элдик медицинасы эмпирикалык жана диний-мистикалык болуп эки бөлүктөн турат, б.а., элдик медицина өкүлдөрүн эки топко бөлүүгө болот. Элдик медицинанын эмпирикалык топтогулары арабдардан кирген “*табын*” деп аталган дарыгер-

лердин дарылоо иштери түзөт. Алар адамдын бүт орууларына дарылоо жүргүзүшкөн. Эл ичиндеги дарыгерлер өзүнүн аткарган кызматына жана кайсы багыттагы ооруларды дарылаганынан жараша төмөнкүдөй түрлөргө ажыратылат: “аначы” (бала төрөтүүчүлөр), “тамырчы”, “кыл тамырчы” (тамыр кармап оорулардын жүрөгүнүн кагышы боюнча орууну аныктап, дарылоо жүргүзүүчүлөр), “канчы”(кан чыгаруу менен дарылоо жүргүзүүчү).

Элдик дарыгерлердин өзгөчө түрү болуп “сыныкчылар”, “кыбачылар” (сөөк-муун органдардагы бузулууларды (сынык, муундун чыгып кетүүсү, эти созулуп калуу ж.б.) дарылоочулар саналат. Эмпирикалык топтогу дарыгерлердин басымдуу бөлүгү ооруну дарылоодо чөптөрдү көбүрөөк колдонушкан.

Дарыгерлердин экинчи тобун диний-мистикалык багыттагы “көзү ачыктар”-келечекти көрө билүүчүлөр, айтуучулар түзөт. Алар:

“*Бакишылар*”- касиеттүү деп эсептелинишет жана рухтар-арбактардын жардамында дарылоо жүргүзүшөт.

“*Бүбү ана*”- магиялык сыйкырдуу сөздөр менен аялдарды төрөтүүчү, балдарды дарылоочу жана сактоочу деп эсептелинет.

“*Эмчи-домчу*”- сыйкырдуу дуба сөздөр менен дарылоо жүргүзүп, аялдарды оной төрөшүн камсыздоо, балдарды оорудан сакайтууда дарылоо иштерин жүргүзөт.

“*Дарымчы*”, “*куучу*” - дуба окуу аркылуу денедеге жаман нерселерди (жин-шайтан, көз тийүү ж.б.) кууп чыгарууну ишке ашыруучу болуп саналат.

Элдик дарыгерлердин баары эл ичиндеги эң кадыр-барктуу кишилер болушкан. Азыркы күндө да ага кайрылгандардын саны көп.

Эми азыркы Кыргызстандын аймагында илимий медицинанын жайылышына токтоло кетели.

XIX кылымдын экинчи жармында орустардын кыргыз жерине келиши менен элге илимий-медициналык жардам көрсөтүү жолго коюла баштаган. Аскер бөлүктөрүндө жана орус келгиндери жайгашкан жерлерде медициналык билимге ээ болгон адистер ооруларга жардам берүү ишин жүргүзүшкөн. Алгач Токмокто ачылган дарылоо мекемеси (анда бир врач, фельдшер-акушер, фельдшер жана эки эмдөөчү иштеген) 1878-жылдын 29-апрелинде Пиш-

пекке көчүрүлгөн [2].

Орус дарыгерлери ошол кезде өтө жугуштуу болгон чечек (оспа) оруусуна каршы кыргыздардын арасында эмдөө иштерин жүргүзүшкөн жана кыргыздарга да эмдөө ыкмаларын үйрөтүшүп, аларды керектүү дары-дармектер менен камсыздап, алыскы тоо койнунда жашаган эл арасында эмдөө жүргүзүүсүнө көмөк көрсөтүшкөн. Кыргыздардан чыккан алгачкы эмдөөчүлөр Тоголок Молдо, М.Берикбаев, А.Буркебаев ж.б. болушкан [2].

Кыргызстандын аймагында жергиликтүү элдерден медициналык кызматкерлерди даярдоо “*новивальных бабок*” кыска курстарды 1926-жылы акушерлерди даярдоо курстарын түзүү менен башталган. Кийинчерээк анын базасында Пишпекте 1928-жылы фельдшердик-акушердик техникум ачылган. Кыргызстандагы эң алгачкы орто медициналык окуу жайы болгон азыркы Бишкек медициналык колледжи тарыхый өнүгүүсүндө ар кандай аталышта орто кесиптеги медициналык кызматкерлерди, анын ичинде медайымдарды даярдап келген. Тарыхка кайрылсак:

- 1928-жылы фельдшердик-акушердик техникум;
- 1929-жылы акушердик техникум;
- 1931-жылы медициналык техникум;
- 1932-жылы Кирмедполиттехникум;
- 1935-жылы орто медициналык мектеп;
- 1950-жылы Фрунзедеги медициналык училища;
- 1953-жылы Республикалык базалык медициналык училища;
- 1967-жылы Эмгек Кызыл Туу ордендүү Фрунзедеги медициналык училища;
- 1977-жылы Эмгек Кызыл Туу ордендүү Фрунзедеги базалык медициналык училища;
- 1991-жылы Эмгек Кызыл Туу ордендүү Республикалык базалык медициналык училища;
- 2000-жылы Бишкектеги медициналык училища;
- 2009-жылы Бишкектеги медициналык колледж болуп түзүлгөн [3].

Азыркы кезде Кыргызстанда 10дон ашуун медициналык колледждерде медайымдар даярдалып келүүдө.

Ош шаарында медайымдарды даярдоо ХХ кылымдын 80-жылдарында башталган. Алгач облустук оорукананын алдында медайымдарды даярдоочу курс ачылып, кийинчерээк Ош медициналык колледжине айланган. ОшМУнун алдындагы медколледж 2002-жылдан бери орто кесиптеги медициналык кызматкерлерди даярдап келе жатат.

Эми медайымдын адистик өзгөчөлүктөрүнө жана коомдогу ордуна токтоло кетели. Медайымдардын аткаруучу кызматтары жана милдеттери коомдун талабына жараша такай өзгөрүп, өнүгүп, жаңыланып келе жатат.

“*Сестринское дело*” (медайым) түшүнүгү расмий түрдө 1988-жылы саламаттыкты сактоо

тармагындагы окуу жайларда адистик катары кийирилген. Медайымдык азыркы кезде өтө кеңири тараган адистик болуп кызматы жана аткаруучу функциялар күндөн күнгө татаалданып жатат. Саламаттык сактоо тармагы медайымдарсыз өз ишмердигин жүргүзө албайт деп айтуу туура болот. Мына ошондуктан бүгүнкү күндө компетенттүү негизде адис даярдоо маселелери медициналык колледждерде орто медициналык адистикке ээ болуп жаткан бүтүрүүчүлөргө да тиешелүү. Анткени азыркы күнгө чейин медициналык колледждерде (М: медайымдарды) адистерди даярдоодо компетенттүүлүктү калыптандырууга эмес, билимдерди берүүгө басым жасалып келүүдө.

Бүгүнкү күндө атайын медициналык орто окуу жайлары үчүн билим берүүнүн мамлекеттик стандартын түзүү, адистикке зарыл болгон компетенцияларды калыптандырууну жакшыртуунун жолдорун аныктоо, болочок медайымдарды профессионалдык жана инсандык баалуулуктарга ээ болуусуна жетишүүнүн усулдарын иштеп чыгуу маселелерин изилдеп үйрөнүү ж.б. зарыл болуп саналат.

Азыркы кезде Кыргызстандын билим берүү тутумунда медициналык колледждерде медайымдарды даярдоодо медициналык билим берүүнүн мазмуну төмөндөгү **блокторду** үйрөнүүнү камтыйт:

- * жалпы илимдик жана гуманитардык даярдык;
- * медициналык аппараттар менен иштөөгө зарыл болгон техникалык даярдык;
- * психология-медициналык даярдык;
- * технологиялык (процедуралык иштерди аткарууга) даярдык.

Атайын орто кесиптик билим берүүдө болочок медайым кесип ээлери түздөн-түз функцияларын аткарууга зарыл түрдө керектүү болгон билим, көндүм жана билгичтиктерге ээ болуу, пациенттин психологиялык өзгөчөлүктөрү, аларды таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрү, профессионалдык этика, деонтология жөнүндөгү түшүнүктөрү гана калыптанбастан, кесиптик иш-аракеттердин мотивдери болуп калуучу адеп-ахлактык багыттардын системасын да калыптандыруу зарыл болуп саналат. Ошондуктан окутуунун жана тарбиянын жаңы технологияларын колдонуу менен болочок адистердин руханий адеп-ахлактык баалуулуктарга ээ болгон медайымдарды даярдоого болот.

Медициналык колледжин бүтүрүүчүсү коомдун өнүгүшүнө белгилүү салым кошууга жана социалдык структураларга кирүүгө мүмкүндүк бере турган тажрыйбага ээ болушу зарыл.

Медайымдын адистигинин мазмундук компоненттин калыптануу процессин карап көрсөк, орто кесиптик окуу жайларда гуманитардык жана социалдык-экономикалык (коомдук) дисциплиналар циклдагы болочок медайымдардын жалпы кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессине таасир эткен маанилүү фактор болуп саналат. Бул

факторлордун тийгизген таасири төмөнкү аспектилерде абдан маанилүү: *компетенттүүлүк* – аталган ишти атайын билимдер менен бышыктоо, болочок медайымдардын бүт билимдерди пайдалана билүүсүнө көмөктөшүү.

Бүгүнкү күндө медайымдар аткаруучу милдеттер жана кызматтар коомдун талабына, илим менен техниканын өнүгүшүнө жараша татаалданып жана көп кырдуу болуп бара жатат.

Медайымдар бүгүнкү күндө негизинен төмөнкүдөй төрт функцияны аткарат:

1. Медайымдын бейтапка камкордук кылуусу, оорудан айыгуусуна медайымдын ар тараптуу колдоо көрсөтүүсү, жардам берүүсү.

2. Бейтапка жана алардын жакындарына өз саламатчылыгын сактоо боюнча билимдерди, көндүмдөрдү үйрөтүүсү.

3. Дарылоочу топтун курамында өз милдетин аткаруусу (дарыгердин көрсөтмөлөрүн так аткаруусу).

4. Медайымдын ишмердигин жакшыртуу багытында изилдөө иштерине катышуусу, көмөк көрсөтүүсү [2].

Медайымдардын ишмердигинин негизги түрлөрү болуп төмөнкүлөр эсептелинет:

Медициналык – өз кызмат ордуна ылайык дарыгердин көрсөтмөлөрүн такай аткара билүү;

Социал-медициналык медициналык алдын-алуунун (профилактика), өздүк гигиенанын маанисин элге, жаштарга, ата-энелерге түшүндүрүү.

Медайымдар төмөнкүдөй иштердүүлүктү аткара билүүсү шарт:

- бейтапты ооруканага кабыл алуу (зарыл учурда алгачкы медициналык жардамды көрсөтө билүү);

- дезинфекциялык-жугушсуздандыруучу эритмелерди даярдоону (гипохлорид кальций, хлорамин ж.б.) билүү;

- таңуу материалдарын (перевязочный материал) даярдоону жана инструменттерди стерилдөөнү, ошондой эле колдонууга жарактуулугун аныктай билүү;

- бейтаптын акыбалына карап (өзү жүрө алган, төшөктө жаткан, өтө оор абалда төшөктө жаткан) тазалыгын көзөмөлдөө, жардам берүү (шейшебин алмаштыруу, кийимин, көз, кулагын тазалоо);

- бейтапты тамактандыра билүү (жасалма жол менен тамактандыруу);

- бейтапты кароо (акыбалына карап кан басымын өлчөө, тамырдын кагышын (пульс) саноо, дене ысытмасын (температура) өлчөө, дем алуусун ж.б.), абалына жараша жардам көрсөтө билүү;

- физиотерапиялык процедураларды аткара билүү;

- даары-дармектерди колдонуу (дарыгер жазган дарыларды дарыканадан алуу, сактоо жана колдоно билүү);

- парентералдык жол менен дарылоо же ийне саюуну билүү (тери астына, ички териге, ички булчуңга, кан тамырга ж.б.);

- бейтапка кусууда жардам берүү (ууланууга кабылгандарга ж.б.);

- бейтапты пункцияга даярдоо жана процедура учурунда дарыгерге жардам берүүнү билүү;

- бейтапты рентген, эндоскопия, УЗИ, ЭКГ, томографияга ж.б. изилдөөлөргө даярдоо;

- бейтапты лабораториялык изилдөөгө даярдоо жана анализди алуу эрежесин так аткаруу;

- бейтапка жандандыруучу жардам көрсөтө алуу (жүрөккө түз жана кыйыр укалоо жасоо, жасалма жол менен дем алдыруу);

- өтө оор акыбалдагы (өлүп бара жаткан) бейтапка жардам көрсөтүү (өлүктү патанатомия бөлүмүнө даярдоо).

Жалпысынан медайымдар медициналык ишмердүүлүктүн төмөндөгү түрлөрүн аткара алуу керек:

- дарыгердин көрсөтмөлөрүн так аткарууга;
- медициналык процедураларды мисалы: ийне саюу, кан басым, дене ысытмасын, жүрөктүн кагышын, дем алуусун өлчөө, клизма жасоо, катетирлөө жана башкаларды аткарууга;

- медициналык иш-кагаздарды толтурууга;
- уюштуруу – жетектөө ишмердүүлүгүнө [2].

Орто кесиптик окуу жайларда окутулуучу дисциплиналардын потенциалдуу мүмкүнчүлүгүн пайдалануу үчүн болочок медайымдардын жалпы кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруучу материалдардын мазмунун багыттоо маанилүү. Болочок медайымдардын социалдык-экономикалык илимдерди өздөштүрүүсүн натыйжалуулугун арттырууда рефераттарды жазып жана аларды коргоо, атайын темаларда дискуссияларды өткөрүү өзүнүн оң натыйжаларын берет.

Коомдук дисциплиналарды билүү болочок медайымдардын идеялык ишенимдерин калыптандырууга көмөк көрсөтүп, социалдык ишмер катары медайымдардын активдүү турмуштук позициясын калыптандырууга өз таасирин тийгизет, инсандык сапаттарын байытып, жалпы кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандырат.

Турмуштук жана ишмердүүлүктөгү коомдук идеал инсандык сапаттын үлгүсү катары аныкталат. Буга байланыштуу болочок медайымдардын көз караштарын калыптандыруу процессинде коомдун, жаратылыштын жана адамдын жалпы өнүгүү мыйзамдары, шарттары, механизмдери жөнүндөгү билимдерин системага салууга жардам берет. Мисалы, коомдун кыймылы жана өнүгүшү, инсандык калыптануусунда коомдун ролу, коом менен инсандын байланышы, карым-катнашы жөнүндө илимий түшүнүк берет. Бул болсо өз учурунда болочок медайымдардын кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандырат.

Азыркы кезде атайын орто кесиптик окуу жайынын негизги максаты бүтүрүүчүнү кесип ээси катары белгилүү билим, көндүм жана билгичтиктерге ээ кылып, колуна диплом берип турмушка аттандырып жиберүү эмес, ар бир бүтүрүүчү өз алдынча өз кесибине тиешелүү билимдерди таап

колдоно билүүгө, өзүнүн кесиптик чеберчилигин такай өнүктүрүп баруу билгичтиктерине жана көндүмдөрүнө ээ кылуу, такай өзүнүн кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүп барууга үйрөтүү зарыл. Бул ишти аткарууда атайын орто кесиптик окуу жайынын окутуучулары окутуу жана тарбия процессин ишке ашыруу аркылуу болочок медайымдардын профессионалдык жана инсандык сапаттарынын өнүгүшүнө жана баалуулуктарынын калыптануусуна көмөк көрсөтүшөт жана компетенттүү медайымдарды дардаган болушат. Бүгүнкү күндө медайымдардын коомдо ээлеген орду өтө чоң болгондуктан, Кыргызстандын саламаттыкты сактоо тармагы компетенттүү медайымдарды даярдоого муктаж.

Адабияттар:

1. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения. Методическое пособие. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. - 72 с.
2. Сарбагышова Нурийла Мамытбек кызы. Сестринское дело: философия, социология, теория, практика. Бишкек, 2012 г.
3. Тельтаева Г.К., Межиков А.И., Ходжамбердиев Б.И. Кузница средних медицинских кадров Киргизии. Фрунзе - 1964 г.

Рецензент: д.пед.н., профессор Добаев К.Д.
